

ნონა ნიქაბაძე
„ვეფხისტყაოსნის“ პირველი თავის თურქული
თარგმანის ზოგიერთი საკითხისათვის

თარგმანის თეორია უახლესი მეცნიერებაა, რომელიც მე-20 საუკუნის მეორე ნახევარში ჩამოყალიბდა. ეს სამეცნიერო დარგი, რომლის კვლევის საგანი ადამიანთა შორის კომუნიკაციის უახლეს პერიოდს უკავშირდება, თანამედროვეა როგორც ჩამოყალიბების დროით, ისე კონცეპტუალურად. თავისი ბუნებით თარგმანი მრავალენოვანი და ინტერდისციპლინარულია.

ტერმინ „თარგმანს“ რამდენიმე მნიშვნელობა აქვს: თარგმანი არის შედეგი, ან ორ განსხვავებულ ენას შორის მიმდინარე პროცესი. მთარგმნელი ცვლის საწყის ტექსტს წყარო ენიდან სამიზნე ენაზე, განსხვავებული ენობრივი ნიშნით.

„ვეფხისტყაოსანი“ მსოფლიოს მრავალ ენაზეა თარგმნილი. „ვეფხისტყაოსნის“ სრული ტექსტის ერთადერთი თურქული თარგმანი ეკუთვნის პროფ. ბილალ დინდარსა და ასისტ. პროფ. ზეინელაბიდინ მაქასს. თურქული თარგმანი გამოიცა 1991 წელს ქალაქ სამსუნში.

ნაშრომში მოცემულია „ვეფხისტყაოსნის“ პირველი თავის თურქული თარგმანისა და ქართული ტექსტის შედარებითი ანალიზი.

რადგან მთარგმნელი ქართულ ენასა და ლიტერატურას სათანადოდ არ ფლობდა, ამიტომ თარგმნის სიძნელე აზერბაიჯანული ენისა და ლიტერატურის მცოდნე მეგობრის ასისტ. პროფ. ზეინელაბიდინ მაქასის დახმა-

რებით დაუძლევიან (Dindar, 1991:1-2). მთარგმნელი აქვე დასძენს, რომ თარგმნის პროცესში, სერგი წულაძის „ვეფხისტყაოსნის“ ფრანგული თარგმანითა და აჰმეთ ჯევათის აზერბაიჯანული თარგმანით ისარგებლა.

ორიგინალ ტექსტთან შედარებით „ვეფხისტყაოსნის“ თურქული თარგმანის პირველი თავის შემდეგ ტაეპებში დასტურდება კლება. ქვემოთ მოყვანილ მაგალითებში გამოტოვებულია ხაზგასმული ლექსიკური ერთეულები:

მოსამართლე და მონყალე, მორჭმული, განგებიანი,(1)

მეფემან იხმნა ვაზირნი, თვით ზის ლალი და წყნარია,(3)

იყინოდეს, ყმანვილობდეს, საყვარლად და კარვად მმიდეს, (38)

ნასროლ-ნაკრავსა სთვალვიდენ უტყუვრად, მიუმცდარებლად. (39)

Bu neş'eli, hem hoş sohbet ve cömert yiğit şahın (ამ მხიარულ, მჭერმეტყველ, ხელგაშლილ მამაც შახს) (1)

Birgün tahta çıktı sultan azametle, vezirleri (ერთ დღესაც სულთანის ტახტზე დაჯდა სიდიადით, ვეზირები....) (3)

Sonra gülüp eğlendiler, dili şirin, kalbi ıyık (იყინოდნენ, ერთობოდნენ, ენა ტკბილი, გული ნათელი) (38)

Vurdüğümüz avları sayıp ve hesabını bilelim (დახოცილი ნადირი დავევალოთ და გავვივოთ ანგარიში) (39)

აღნიშნული ლექსიკურ ერთეულებს ქართულ ტექსტში მხატვრული დატვირთვა აქვთ.

ლექსიკური ერთეულები – **უტყუვრად**, **მიუმცდარებლად**, **სინონიმები**, რომელთაც ნ. ნათაძე განმარტავს შემდეგნაირად – „**შეუცდომელად**“ (ნათაძე, 2007: 30), **ყმანვილობდეს** ნიშნავს – „**ხუმრობდნენ, უდარდელად მხიარულობდნენ**“ (ნათაძე, 2007: 30), **მორჭმული** – „**გამარჯვებული, წარმატებული**“, **განგებიანი** – „**მართვა-განმკველობის კარვად მკოდნე**“ (ნათაძე, 2007: 26), ილია აბულაძესთან ლექსიკური ერთეული **მონყალე** განმარტებულია, როგორც – „**მწყალობელი**“⁴. **ლალი, წყნარი** – „**თავისუფა-**

⁴ <http://www.nplg.gov.ge/saskolo/index.php?a=term&d=44&t=21410>

ლი, ამაყი; მშვიდი, უშფოთელი“ (ნათაძე, 2007:26). გემო-სხენებული სიტყვებით „ვეფხისტყაოსნის“ ავტორს ექსპრესიული შიშობა შემოაქვს ტექსტში.

თურქულ თარგმანში კი ორიგინალ ტექსტში არსებული დინამიკა დარღვეულია, წყარო ტექსტიდან სამიზნე ენაზე თარგმნილი არაა მხატვრული ხერხები, რის გამოც შემსუბუქებულია ტექსტის დინამიკური სურათი, ამიტომ თარგმანი ვერ ახდენს ისეთივე გემოქმედებას, როგორც ორიგინალი ტექსტი.

დინამიურობა ასევე იკარგება იმ შემთხვევაშიც, როცა ორიგინალის ფრაზულ გამეორებას მთარგმნელი ცვლის ირიბი თქმით, რითაც კიდევ უფრო სუსტდება დინამიური სურათი და მდორე თხრობად იქცევა.

გაუკვირდა: ვით მკადრაო, ან სიტყვანი ვით გაბედნა?! (30) (პირდაპირი თქმა)

Hayret etti vezirdeki bu saygısız acı dile. (30) (გაოცდა რა ვეზირის თავებდობით, მწარე ენით) (ირიბი თქმა).

კადრება' ძველ სალიტერატურო ქართულში ნიშნავს „გაბედვას“, ე.ი. **ვით მკადრაო'** – როგორ გამიბედა, მითხრა (ნათაძე, 2007:29).

აღსანიშნავია, რომ ქართულ სამეცნიერო ლიტერატურაში რუსთველისეული აფორიზმის – „**ლეკვი ლომისა სწორია, ძე იყოს თუნდა ხეადია**“ სხვადასხვა ინტერპრეტაცია არსებობს. ამჯერად ამ საკითხს სიღრმისეულად არ შევეხებით. მთარგმნელს აფორიზმი „**ლეკვი ლომისა სწორია, ძე იყოს თუნდა ხეადია**“ პირდაპირი მნიშვნელობით გადააქვს, „*Dişi aslan da aslandır, böyle söylemiş atalar*“ (**ძე ლომიც ლომია, ასე უთქვამთ წინაპრებს**). „**ძე ლომიც ლომია**“ აფორიზმის გასამყარებლად ის მიმართავს პერსუასიას – *ასე უთქვამთ წინაპრებს*. საინტერესოა, თურქულ

რეალობაში მთარგმნელის ეს დამოკიდებულება რამდენად მიღებულია, თანასწორი იყო თუ არა ქალი და კაცი იმ პერიოდის თურქეთში, როდესაც „ვეფხისტყაოსანი“ დაინერა? ამის შესახებ ინფორმაციას გვანდის თურქული ლიტერატურა და წერილობითი წყაროები. ჩვ. წ. VI-VIII ს.ს.-ში, გოქთურქების მმართველობის პერიოდში, ორჰონისა და ენისეის წარწერებში ბილგე ხაკანის სათლავის ქვაზე წერია: *„შემოქმედმა, თურქი ერი რომ არ გადაშენდეს, მამაჩემი ილ-თერიმ ხაკანი და დედაჩემი ილ-ბილგე ხათუნი აღაზვეა“*, ეს წარწერა გვიჩვენებს თურქი ქალის მნიშვნელოვან როლს პოლიტიკურ და სოციალურ ცხოვრებაში (Acar, 2019:396). XI-XII ს.ს.-ში სელჩუკთა მმართველობის ხანაში ქალის როლზე საუბრობს პროფ. ალი დუიმაზი: *„სელჩუკთა მმართველობის ხანაში ქალის ძეგლებს, ცხენზე მჯდომი ქალისა და შეიარაღებული ქალების ნახატებს ვხვდებით. უილურთა ხაკანმა ბოლუმ კი ჩინეთში სალაშქროდ მეუღლე წაიყვანა, ისინი ბრძოლაში ერთად იღებდნენ მონაწილეობას“* (Ögel, 1979:116). ისტორიკოს ოსმან თურანის მიხედვით: *„სელჩუკთა დინასტიიდან ალფ არსლანის და – გევჰერ ხათუნი, მისი ქმრის ერბასგანის ბიზანტიაში გაქცევის შემდეგ, მასზე დაქვემდებარებულ ლაშქარს ჩაუდგა სათავეში, ეს საკმარისია იმის საფიქრებლად, რომ გევჰერ ხათუნი აქტიურად იყო ჩართული პოლიტიკურ ცხოვრებაში“* (Turan, 1993:173-201). როგორც ვხედავთ, თურქულ სამეცნიერო ლიტერატურაში ქალისა და მამაკაცის თანასწორობის განხილვას დიდი ადგილი ეთმობა. სავარაუდოდ, მთარგმნელს სწორედ ამ მიზეზით უნდა მიემართა პერსუასიისთვის. თუმცა, წყაროებში ტახტის მემკვიდრე ქალი არაა ნახსენები.

რიცხვითი სახელი *ბევრ-ათასი* 'ვეფხისტყაოსნის' ლექსიკონში განმარტებულია, როგორც ათი მილიონი (შანიძე, 1960: 4). თურქულ თარგმანში კი სიტყვა *ბევრ-ათასი* თარგმნილია შემდეგნაირად – *Milyonluk (მილიონიანი)*:

ავთანდილ პირ-შე, სპასპეტი ლაშქრისა ბევრ-ათასისა.(13)

Milyonluk orduya ise Aftandil oldu komutan.(13)

აღსანიშნავია, რომ რიცხვითი სახელის ეს ცნება XII ს.-ში არ არსებობდა, უფრო მეტიც, თურქული ლაშქრის დანაყოფებს, რაოდენობის მიხედვით შესაბამისი დასახელებები ჰქონდა. ასე მაგალითად, *Tümen* ისტორიული ტერმინია, რომელიც ითარგმნება შემდეგნაირად: 1) დუმანი (ათი ათასი ჯარისკაცი); უთვალავი, აურაცხელი, უამრავი (გურგენიძე, ჩლაიძე... 2001:1380).

„ძველად თურქების ლაშქრის ყველაზე დიდი დანაყოფი 10 ათასი კაცისგან შედგებოდა. ამ დანაყოფს „თუმენ/დუმან“ ეწოდებოდა. თუკი ხაკანის შემადგენლობაში 40 ათასიანი ჯარი იყო, 4 თუმენისგან/დუმანისგან შემდგარი ლაშქარი ამბობდნენ“ (Dürmuş, 2020:92).⁵

თარგმანში ხშირად გვხვდება სოციოკულტურული ფაქტორით განპირობებული შესატყვისები. მიუხედავად იმისა, რომ ლექსიკურ ერთეულს „მეფე“ თურქულ ენაში აქვს ბუსტი ეკვივალენტი *kral*, „ვეფხისტყაოსნის“ თურქულ თარგმანში მთარგმნელი იყენებს შემდეგ სიტყვებს – *ფადიშაჰი (7...), შაჰი (1...), სულთანი (17...)*. აღსანიშნავია, რომ მთარგმნელის მიერ გამოყენებული ლექსიკური ერთეულები აღმოსავლურ სამყაროში ფართოდ გავრცელებული სიტყვებია, წოდებით კი მეფე, შაჰი, ფადიშაჰი და სულთანი ერთმანეთის სინონიმებია.

ყოლაშყა მეფედ ნუ დასვი! თავსა რად უკვდე ჭიროო?"

⁵ თურქულიდან თარგმანი ჩვენია

საუბარია თინათინზე, მთარგმნელს კონცეპტი მეფე⁶ თარგმნილი აქვს როგორც სულთანი, თურქული ენის ასოციაციის ლექსიკონის განმარტებით სულთანი – 1) მუსლიმი, განსაკუთრებით კი სუნიტი მმართველების ტიტულია, ფადიშაჰი: კანონმდებელი სულთან სულეიმანი; 2) ფადიშაჰის ქალ-ვაჟების, დედისა და მეუღლის ტიტული: ნაჯიე სულთანი, ჰიურემ სულთანი⁷.

უნდა აღინიშნოს, რომ კონცეპტი „ნაუფლისწულევი“ თარგმანილია როგორც – „შახის ქალიშვილი“:

მომართვი ჩემი ყველაი, ჩემი ნაუფლისწულევი (21)

Şah kızının neyi varsa getir benim huzuruma (21)

ლექსიკური ერთეული უფლისწული⁸ ა. შანიძეს განმარტებული აქვს შემდეგნაირად – უფლის-წული – „მეფის ვაჟი (გამეფებამდე), ბატონიშვილი; ნაუფლისწულევი⁹ იმ დროს შეძენილი, სანამ უფლისწული იყო, სანამ მეფედ გახდებოდა“ (შანიძე, 1960: 36). თინათინი, ამგვარად, საკუთარ ქონებას გასცემს და არა სახელმწიფოს კუთვნილს.

ისევე როგორც ქართულ ენაში, თურქულშიც „უფლის-წული“ ვაჟის გამოხატველია. ამ სიტყვის ზუსტი ეკვივალენტი თურქულ ენაში არის *şehzade* – წოდება, რომლის ტარების უფლება ფადიშაჰის ვაჟებსა და ვაჟების ვაჟებს ჰქონდათ⁷, რასაკვირველია მთარგმნელი ამ ტერმინს მეფის ქალიშვილის აღსანიშნად ვერ გამოიყენებდა, რადგან საზოგადოება, რომლისთვისაც თურქული თარგმანი შეიქმნა, სავარაუდოდ, მთარგმნელს სიტყვა *şehzade*-ს გამოყენებას შეცდომად ჩაუთვლიდა ან უფრო მეტიც მათ-

⁶ იხ. Türk Dili Kurumu Sözlüğü; <https://sozluk.gov.tr/>

⁷ იხ. Türk Dili Kurumu Sözlüğü; <https://sozluk.gov.tr/>

თვის გაუგებარი იქნებოდა. თუმცა მთარგმნელს „ნაუფ-ლისწულევი“ ცნების შესატყვისად შეეძლო გამოეყენებინა ლექსიკური ერთეული *sultan*–სულთანი, როგორც უკვე აღვნიშნეთ, თურქული ენის ასოციაციის ლექსიკონის განმარტების მიხედვით ეს ტერმინი **ფადიშაჰის ასულს** ნიშნავს.

„ვეფხისტყაოსნის“ თარგმანში გვხვდება არაფუნქციური ეკვივალენტობის მაგალითი. კერძოდ, **ბურთაობა**’ სიტყვა–სიტყვითაა გადატანილი, თუმცა **ბურთაობის**’ ფუნქცია დაკარგულია, რადგან ორიგინალ ტექსტში იგულისხმება ცხენბურთის თამაში. ხოლო შესატყვისი *top oynamak*’ ასოციაციურად მიემართება **ფეხბურთის თამაშს**, ან უბრალოდ **ბურთის თამაშს**.

სავარაუდოდ, მთარგმნელს არ აქვს შესაბამისი ფონური ცოდნა, რადგან **ბურთაობა** საქართველოში სპორტის ერთ–ერთი უძველესი სახეობაა. „ისტორიანი და აზმანი შარავანდედთანი“–ს უცნობი ავტორი, ერთ–ერთ საზეიმო თავყრილობას ასეთნაირად აღწერს: *„დამყოფელთა მსგეფისა ერთისათა ჰქონდა ყოველთა დღეთა სიხარული: მათგან ძღუნობა, ამათგან ბოძება, ნადირობა და „ბურთაობა“: ბურთაობის შესახებ ცნობებს ვხვდებით ვახუშტი ბაგრატიონის თხზულებაში „აღწერა სამეფოისა საქართველოის“, რომელშიც მოგვითხრობს „.....შემდგომ ამისა შექმნიან ბურთაობა და, რომელმან მხარემან აჯობოს, იყო იგი – მხარეთა ლარნი სამეფონი, და მისციან მას თვითთ თვითთ“*. არჩილი კი თავის „საქართველოს ბნეობანში“ ამბობს, რომ ქართველმა რაინდმა უნდა ოცოდეს *„ჩოვნის მოხვრეტა, გამოჭრა, ბურთაობის დროსა ასპარეზს პირმხიარულად გამოჭრა“* (ბარჯაძე, 1991:14).

აღსანიშნავია რომ ლექსიკურ ერთეულ **„ბურთაობა“**–ს თურქულ ენაში შესატყვისი აქვს – „*çevgen*“/ „*çögen*“.

თურქულ ენაში ეს თამაში პირველად XI საუკუნის „ქაშგარლი მაჰმუდის დიდ თურქულ-არაბულ ლექსიკონში“ დასტურდება (Eyduran, 2009: 85).

ჩვენ წარმოვადგინეთ „ვეფხისტყაოსნის“ პირველი თავის თურქულ თარგმანში ქართულ ტექსტთან მიმართებით არსებული განსხვავებები, რომლებიც განპირობებულია ორი განსხვავებული კულტურით. თურქულად თარგმნილ ტექსტში ორიგინალ ტექსტთან შედარებით დასტურდება კლება, რის გამოც შემსუბუქებულია თარგმანის დინამიური სურათი. თარგმანში ასევე გხვდება ეკვივალენტობის არ მქონე ლექსიკური ერთეულების მსგავსი სიტყვებით ჩანაცვლების შემთხვევები, რაც ასევე განსხვავებული კულტურითაა გამომწვეული. „ვეფხისტყაოსნის“ თურქულ თარგმანში ვხვდებით ასევე არაფუნქციური ეკვივალენტობის მაგალითს, რასაც შესაბამისი ფონური ცოდნის უქონლობა განაპირობებს.

გამოყენებული ლიტერატურა

- ბარჯაძე, 1991: ბარჯაძე გაბრიელ, „ლელიბურთის ქრონიკები“; გამომცემლობა: „ვიდევაკ დაიზრდებიან“, თბილისი. 1991;
- გურგენიძე, ჩლაიძე, 2001: გურგენიძე ნუნუ, ჩლაიძე ლია და სხვ. „თურქულ-ქართული ლექსიკონი“, საქ. მეც. აკ. აღმოსავლეთმცოდნეობის ინსტიტუტი, სტამბოლი. 2001;
- ნათაძე, 2007: ნათაძე ნოდარ, „ვეფხისტყაოსანი“ (სასკოლო გამოცემა), თბილისი. 2007;
- შანიძე, 1960: შანიძე აკაკი, „ვეფხისტყაოსანი“, ჩვენი საუნჯე, ტომი 3, გამომცემლობა „ნაკადული“, თბილისი. 1960;
- Acar, 2019: Acar Hasan, “Türk Kültür ve Devlet Geleneğinde Türk Kültür ve Devlet Geleneğinde Kadın”, Yayın „İnsan & İnsan“, Cilt 6, Sayı 21, 2019;
- Dindar, Makas, 1991: Dindar Bilal, Makas Zeynep (Çeviri) „Kaplan Postlu Şövalye“, Yayın „Eser Matbaası“, Samsun. 1991;

- Durmuş , 2020: Durmuş Eda, „Eski Türklerde Askeri Yapı“, Yayın „Asya Araştırmaları Dergisi“, Sayı 1, Cilt 4, Ankara. 2020;
- Eyduran, 2009: Eyduran Aysun, „Türk Kültürü ve Edebiyatında Çevgan Oyunu“, Sayı 53, 2009;
- Ögel, 1979: Ögel Bahaeddin, „Türk Kültürünün Gelişme Çağları“, Yayın „Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı“, Ankara. 1979;
- Turan, 1993: Turan Osman, „Selçuklular Tarihi ve Türk –İslam Medeniyeti“, Yayın „Ötüken Neşriyat“, İstanbul. 1993;
- Venuti, 2000: Venuti Lawrence, „The Translation Studies Reader“, Publisher „Routledge Taylor & Francis Group“, London. 2000;
- Türk Dili Kurumu Sözlüğü; <https://sozluk.gov.tr/>
ძველი ქართული ენის შვედრთებული ლექსიკონი // <http://www.nplg.gov.ge/saskolo/index.php?a=term&d=44&t=21410>

Nona Nikabadze

“The Knight of the Panter’s Skin” – Some Issues of the 1st

Chapter of the Turkish Translation

Summary

The paper discusses the relation of the 1st chapter of the Turkish translation “The Knight of the Panter’s Skin” to the Georgian, original text. Differences have been identified that are due to two different cultural factors. The Turkish translated text confirms an omitting compared to the original text, due to which the dynamics of the translation is softened. The Turkish translation also contains cases of substitution of non-equivalent lexical items with similar words, which is also caused by the cultural differences. In the Turkish translation of “The Knight of the Panter’s Skin” we find an example of non-functional equivalence, which should be allowed without proper background knowledge.